

't inschrien

negenentwintigste jaargang nr. 3, juli 1997

kwartaaluitgave van het

VAN DEINSE INSTITUUT

'T INSCHRIEN

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Redactie: A.J. Boluset-Brunt, Parijs/Delden
A. Buter, Neede
D. ter Harmsel, Rijssen
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, eindredacteur

Administratie:

Van Deinse Instituut
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-4334577, Telefax 053-4340744

Abonnementsprijs *f* 15,- per jaar

Losse nummers *f* 5,- (exclusief verzendkosten)

Postrekening nr. 7460146

Bank: Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311, Giro Rabobank nr.90.20.08
t.n.v. penningmeester Van Deinse Instituut

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk) aanleveren op **diskette** in W.P. in een doorlopende tekst. Alleen alinea's aangeven, verder **alle** opmaak achterwege laten (dus ook geen afbreekfunctie gebruiken). Op de bij de diskette te voegen **uitdraai** kunnen alle wensen betreffende de opmaak worden aangegeven.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander
Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

**TWENTE VAN SPAANS NAAR STAATS,
VREDE VAN MÜNSTER EN OSNABRÜCK,**

400 jaar geleden.

350 jaar geleden.

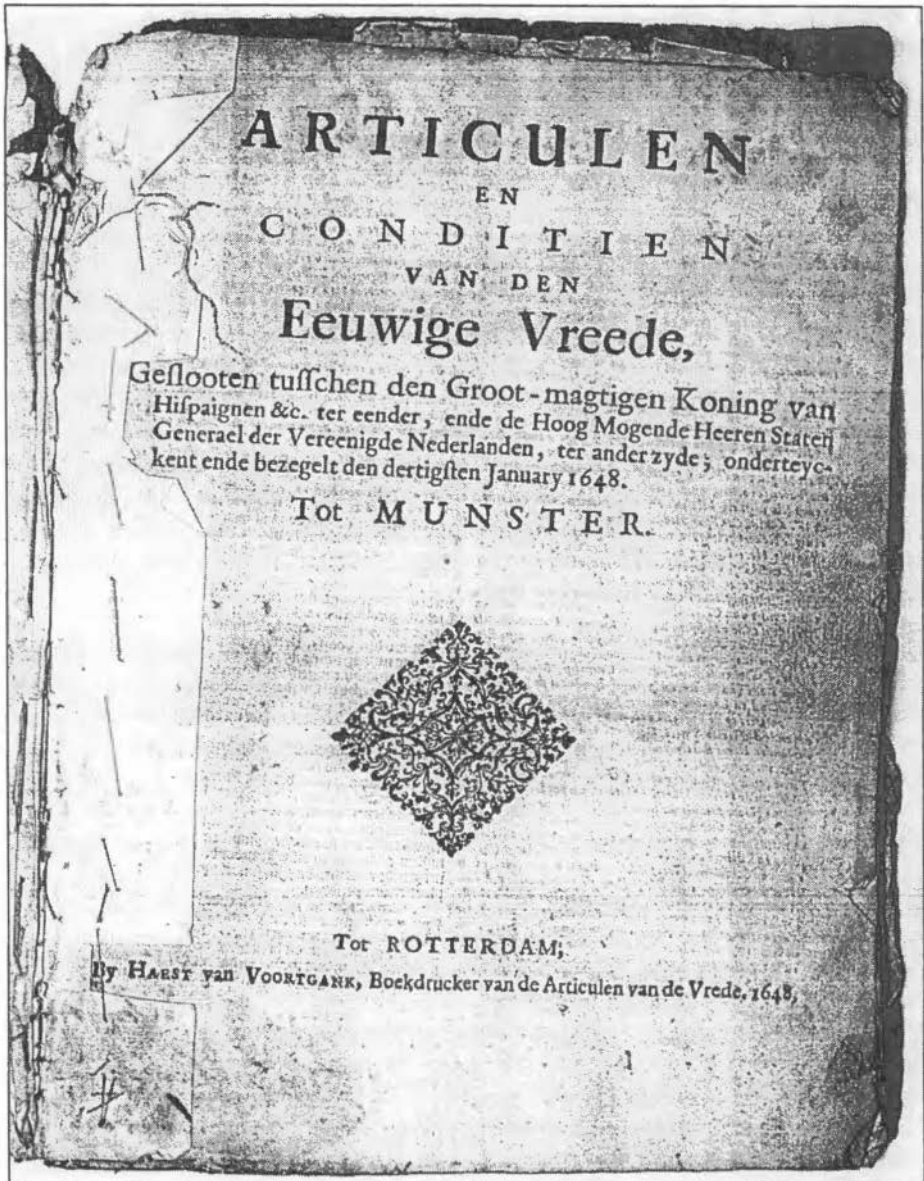
18 oktober - 25 oktober 1597:

Maurits, graaf van Nassau, voegt Twente weer bij de Staten.

Vier eeuwen geleden, tussen 18 oktober en 4 november 1597, veroverde Graaf Maurits van Nassau, de latere Prins Maurits van Oranje, met een groot, goed geordend leger ons gewest Twente en verwierf hij de heerschappij over Lingen (Dld). Als stadhouder van Overijssel bevestigde hij de oude rechten van de steden en namens de Staten Generaal voegde hij het grondgebied (weer) bij de Nederlanden, tijdelijk, maar wel officieel. De teksten van de briefwisseling zijn bekend. De operatie bracht ons gewapenderhand een paar stappen dichterbij...de Vrede van Münster, in 1998 dus 350 jaar geleden gesloten. Wat is ons dit in deze regio Twente nu nog waard? Welke betekenis is er aan te hechten? Is de vorming van de Nederlandse Staat na de 80-jarige oorlog in deze tijd van Balkanoorlogen nog relevant? De Vredesruiter laat zijn hoorn de blijde mare verkondigen. Opnieuw galoppeert de Vredesruiter van Twente naar Münster in het jaar 1998.

In 1597 was - ondanks de glorieuse veldtocht van Maurits en zijn neef en vertrouweling Willem Lodewijk - het einde van de Tachtigjarige Oorlog nog lang niet in zicht. Twente leefde nog tussen hoop en vrees; ellende was troef op de verwoeste boerenhoeven; dorpen bestonden niet meer en steden verwisselden steeds van eigenaar.

Gelukkig dat er zoveel kennis over de gebeurtenissen in Twente bewaard is gebleven. De Romantiek, de Verlichting en de moderne historici putten uit verzamelingen van onze vaderlandse geschiedschrijvers als Hugo de Groot, Reidt, van de Sande, van Meteren, Petit, Alting, Halma, Fruin. Tot aan Groen van Prinsterer en Nuyens toe. Veel is ook te lezen in 'Stad en Land van Twente', door L.A. Stroink (1965), nog steeds een begeerd standaardwerk. Stroink kon voortbouwen op 'De Geschiedenis van Enschede en zijne naaste Omgeving' (1895-1920) van dr.A. Benthem Gzn. en op vele Twentse auteurs als J. Geerdink, W.G.A.J. Rörink, mr.G.J. ter Kuile (sr. en jr.), Cato Elderink, J.J. van Deinse, W. Nagge, Dumbar. Kortom, hij was thuis in de historische, volkskundige, regionale bibliotheek van de Oudheidkamer, opgezet door A. Weyers jr., dr.J.H. van Heek, e.a. In die bibliotheek is ook een exemplaar aanwezig van het dagboek van Anthonie Duyck: *"t Journael van 't gene daegelix gepasseerd is in de oorloge der Staten-Generael tegens die Spangjaerden"*. Dit is het in 1862/'63 te Den Haag in druk uitgegeven, door de ritmeester L. Mulder getranscribeerde handschrift dat loopt van 1591 tot 1602.

De Rotterdamse boekdrukker Haest van Voortgank liet er geen gras over groeien. Op de dertigste januari 1648 werd de Vrede van Münster getekend en gezegeld. Nog in hetzelfde jaar zagen de 'articulen en conditiën' het licht. Bibliotheek Ver. 'Oudheidkamer Twente'.

Duyck was advocaat-fiscaal (penningmeester) en later griffier van Holland. Als betaalmeeester van het huurleger was hij een belangrijke figuur, schakel tussen de regeerders van de Unie en de legerleiding. Hij was gedurig in de nabijheid van de aanvoerders van de expeditie naar de randgebieden. Gedetailleerd beschrijft hij van uur tot uur, van plaats tot plaats de manoeuvres van de onderdelen van het leger; het verloop van de strijd én de politieke gevolgen. Hij verkeerde met gezanten en met de veldheren: officieren, kapiteins, fouragiers, soldaten van regimenten van zeer uiteenlopende herkomst. De tros van kilometers lengte - marketensters, wagens, paarden, artillerie, aanvoer van de 'vivres' (de voorraden). Niets ontgaat hem. In het eerste escorte van Maurits moet hij uitstekend geïnformeerd zijn.

Er doen zich enkele memorabele gebeurtenissen voor op de massale wandelingen door Twente in 1597:

1. Het Spaanse garnizoen van Enschede gaf zich over na het opeisen van de stad, na één sommatie, met de voorbeelden van Groenlo en Bredevoort voor ogen. Daar hadden de vrouwen op de wallen de pasgeboren kinderen vergeefs smekend omhoog gehouden om hen te ontzien. Hier werden de huizen verwoest en geplunderd en velen vermoord. De Enschedese Spaansgezinde kapiteins Vasques en Grootveld wilden 'besichtiging' van de hele en halve kartouwen, de kanonnen, stukken geschut van duizenden kilo's, getrokken door 8 of 10 paarden. Toen waren ze overtuigd en zonder slag of stoot capituleerden zij. Op de zondagochtend 19 oktober mochten de bezetters, en allen die dat wensten, met vliegend vaandel, slaande trom, doch met de lonten van de musketten gedoofd, de aftocht blazen.
2. Ootmarsum wilde de kanonnen niet alleen zien, maar ze mocht ze zelfs horen... Terwijl vrouwen en kinderen op de wallen toekeken, werden enige 'voleeën' (voleys) van zware kogels afgegeven. Prompt kon er 'geparlementeerd', de eed van onderwerping afgenomen, en ook deze bezetters afgevoerd worden naar het zuiden.
3. Terwijl schansen en loopgraven voor de poorten van Oldenzaal worden aangelegd, komen gezanten en hofjonkers van de Graaf Arnold van Bentheim op bezoek in het legerkamp van Maurits. Zij vereren hem met 'een stuck wijn', twee ossen, enige schapen en drie wagens met haver. Opdat ze verschoond blijven van plundering.

Als de prins te velde aan het middagmaal aanzit, verschijnen de prinses weduwe Louise de Coligny en de jonge prinses Brabantine, die toestemming komt vragen voor een huwelijk, vergezeld van de 13-jarige graaf Frederik Hendrik, de latere opvolger van Maurits. Hoffelijk treedt de pater-familias, Maurits, de reiskoets tegemoet. Met statie verwelkomt hij het charmante gezelschap. De tafel moet opnieuw gedekt (het eten zal wel koud geworden zijn). Op een open plek in het bos ten noordoosten van Oldenzaal

(op de Tankenberg?) vindt een gezellige 'pick-nick' plaats achter een breed beschermend cordon. Het herfstzonnetje schijnt. De beuken kleuren al rood. Tegen de avond laat de prins de dames brengen naar het "Huys van een Edelman, genaemt Wikkell, leggende op de weg naar Dennerach" (deze is: een heer van Twickel, op Borg-Beuningen bij Denekamp), waar ze mogen logeren.

De militaire zaken verlopen volgens plan. Oldenzaal bood nog wel enige dagen weerstand. Wilden de Spanjaarden de weg naar het oosten vrijhouden? Na de omsingeling van de stad losten de belegeraars - op bevel van enige dronken Staatse officieren - met de artillerie enige salvo's. Het vuren en de knallen deden de boeskoolstad trillen. Burgers verlieten langs sluipwegen de stad en wilden best 'accorderen' (over voorwaarden onderhandelen). Toen gaf ook het garnizoen zich over. Het verhaal gaat dat Oldenzaal dus is veroverd 'op alcohol'. (D. Schlüter)

Als Maurits tijdelijk in Oldenzaal is gevestigd (24-25 oktober) komen opnieuw 'enige jonge soontjes (pages)' van de graaf van Bentheim zich melden om de familie uit te nodigen op het kasteel te logeren. De volgende dag tigt een stoet van talrijke ruiters richting het prachtige slot op de berg. Met een 'cavalcade van 50 peerden' rijdt de graaf hen tegemoet en begeleidt hen door de poort naar de ridderzaal. Daar staat nu nog een tafel fraai gedekt voor een kostelijk 'banquet' met prachtig servies en glaswerk (1997). Na een goede nachtrust en een stevige 'inbijt' (imbisz = ontbijt) nemen ze afscheid van elkaar: Frederik Hendrik escorteert de dames terug naar Holland en de veldheren vervolgen, op paarden die ze ten geschenke kregen en nog onder de invloed van het de vorige avond genotene, de tocht naar het oosten. Op 12 november is ook Lingen veroverd en kan het leger zijn winterkwartieren opzoeken.

Binnen drie maanden was al het land benoorden de Rijn van vijanden gezuiverd, de Tuin der Zeven Provinciën gesloten (Fruin). Onuitsprekelijk was de vreugde. De edelman in zijn slot, de boer in zijn stulp mochten met vrouw en kind weer onbekommerd voortleven. Pas vier jaren later, in 1601, wordt de rekening gepresenteerd in de vorm van een nu rechtvaardige belasting. Een prettige bijkomstigheid voor de historici en genealogen, die hun 'roots' in het Verpondingsregister van Twente van 1601 willen zoeken.

D. Taat

Bronnen:

Duyck: 'Journael' (als boven); dr. van den Hoek: "De veldtocht van Prins Maurits in 1597" en "idem" door G.J. ter Kuile (VMORG 1916).

DE TWENTSE BUURSCHAPPEN MANDER EN DULDER VIEREN 1200-JARIGE GESCHIEDENIS

Op 29 juni, precies 1200 jaren geleden, werd in opdracht van Oodhelm, zoon van de overleden Oodwerc, te Wichmond (nu gem. Vorden) een oorkonde opgemaakt ten overstaan van de priester Liudger en andere geestelijken, verbonden aan de St. Salvatorkerk aldaar. Het betrof een schenking aan deze door Liudger gevestigde kerk van 1/3 van Oodhelms erfgoederen, onder meer bestaande uit drie hoeven: een hoeve in de buurschap Oeken (nu gem. Brummen) in de IJsselgouw, een andere hoeve in de buurschap Dulder in de gouw Noord-Twente en in dezelfde gouw een derde hoeve, gelegen in de buurschap die Mander wordt genoemd.

Deze oorkonde is tot nu toe de oudst bekende in Twente en in Overijssel.

Een tweede oorkonde' dateert van 9 juni 799. Opnieuw schenkt Oodhelm drie hoeven op drie verschillende plaatsen aan de relieken van Liudgers kerk te Wichmond: een hoeve te Oeken in de IJsselgouw, een andere, een zaalhoeve, te Mander in de gouw Noord-Twente en een derde te Hezingen in dezelfde gouw. De eerste schenking doet Oodhelm voor zijn zieleheil en in de verwachting dat dit hem in de Eeuwigheid vergolden zou worden.

In de tweede oorkonde wordt 'zijn beminde Theodlinde' in deze verwachting betrokken. Oodhelm zal dus wel tussen 797 en 799 in het huwelijk zijn getreden. De schenkingen bleven voorlopig bij een gebaar: het echtpaar behield het vruchtgebruik van de zes boerderijen tot aan zijn dood.

Behalve Oodhelm waren er ook andere edelen en grootgrondbezitter die goederen schonken aan de St. Salvatorkerk. De verwachting was dat Liudger in Wichmond een klooster zou stichten waar jongeren tot geestelijken konden worden opgeleid. Dat gebeurde echter niet want Liudger werd in Westfalen te werk gesteld en bouwde het klooster in Werden aan de Ruhr. Na de voltooiing ervan in 804 ging de kerk te Wichmond met alle daaraan geschonken goederen over in het bezit van deze Werdense abdij, dat sindsdien groeiende was. Eind 9de eeuw was de abdij eigenaar van ruim 200 boerderijen en tweemaal zoveel grondstukken, verdeeld over 22 hoven. In Twente bezat Werden 45 boerderijen, die alle vielen onder het Officio Grimhere in Eluiteri, later de Monnikhof in de Elfterheurne in De Lutte.

Natuurlijk zouden we graag weten, welke boerderijen in de oudste oorkonde worden bedoeld. In Mander wordt in 797 een naamloze hoeve vermeld, in 799 een zaalhoeve, d.i. een normale hoeve in eigen bezit en dus niet van iemand in leen gehouden. Het kan dus zijn dat Oodwerc, de vader van Oodhelm, de eerste hoeve wel in leen heeft ontvangen van bv. Karel de Grote, voor wie hij in het kader van de (afgedwongen) kerstening wellicht ruiterdiensten had verricht. In 797 wordt ook een hoeve in Dulder genoemd.

Nadere gegevens over deze boerderijen vinden we (zij het uiterst summier) niet eerder dan twee eeuwen later, in de bewaard gebleven delen van de goederen- en inkomstenregisters van de Abdij². De eerste daten van **933 tot 966**:

- In **fahsi Boio**, VIII mo. de sigilo³ et V mo. avene
- In **manari Betti**, XV mo. de sigilo et II amphoras mellis et heriscilling VIII den. et herimalder, I mo. et II mo. auem
- In **eodem Athalheri**, similiter
- In **thuleri Alfheri**, X mo. de sigilo et XVI mo. de bracele et II pallia et I Amphoram Mellis et III mo. avene

Na opnieuw 200 jaren, van **1133 tot 1166**, vinden we:

- **De Manhere**, 14 mo. sigilinis, 1 amphoras mellis, 2 porcos, 2 mo. avene
- **Amoko**, similiter
- De **eadem villa**, 10 mo. siliginis
- De **Thulre Reinbreht**, 10 mo. siliginis, 3 amphoras mellis, 2 S, 4 mo. avene

Eén eeuw later, omstreeks **1250**:

- **Mansus in Mannere**, 3 S. graves, 4 mo. avene
- **Mansus ibidem**, 2 malcia siliginis, 16 d. leves, 3 porcos, urnam mellis, 4 mo. avene
- **Mansus in Dulren**, 10 mo. siliginis, 3 amphoras mellis, 2 S, 4 mo. avene

Tussen 1332 en 1343, wederom een eeuw later, wordt de informatie wat uitvoeriger:

- Item de **Benninc⁴ in Mannere**, in parrochia Othmersheym, quam tenet Alveradis, 2 S. graves et 18 mo. siliginis forensis et avenan
- Item de **Casa in Mannere**, quam tenet eadem Alveradis, solvere deberet 3 S. graves
- Item de **Masselinc in Vasse** in parrochia Othmersheym, quam tenet Johannes, 11 scep. siliginis forensis mesure et 3 S. graves et presumitur, quod Johannes habeas unum bonum de Mannere (mogelijk Aelberdinc?)
- Item de **Segheverdinc in Dulre** in parrochia Oldenzaal, quam tenet Henricus, qui adhuc non aquisivit 10 mo. parvos siliginis et 44 d. et avene tantum

In dezelfde periode maar uit een ander register:

- Item **mansus Albrinc** X mod. sigilinis et viginti octo
- Item **mansus Aelberdinc** X scepel. parvos sigilinis et XLIII den.
- Item **mansus Kothen Manner** XVIII scepel sigil. mesure forensis et II sol.

- Item **mansus Masselinc** XI scepel. sigilinis mesure forensis et III sol non solvit.

In 1346 wordt nog genoemd:

- Item **de mannere to Benninc Alveradis**
- Item ab **Alveradi Benninc**

In 1398-1399

- Item de **bonis to Benkinch**

In 1589-1590

- Bennynck

De 'hova in villa que dicitur Huleri' krijgt een naam!⁵

De Dulderse boerderij, die in 797 in de oudste oorkonde opgemaakt in Wichmond wordt genoemd, die in 804 in bezit is van de abdij van Werden en waarop in 933 Alferi woont en in 1133 Reinbreht, blijkt in 1332 het erve **Segheverdinc** te heten. In 1475 was **Seghevording** een gewaard erve. In 1601 is **Severdinc** een '**Keppels gerffguet**'⁶ met 8 mudde bouwplant en een dachmaet hoylant'. In 1602 heet de boerderij het **Severt**, 'an middelmatige 5 mudde, an olthovich landt 2 schepel, an waterige lege dripsige landt 2¹/₂ mudde, 1¹/₂ dachmaet hoylands'. (In 1980 bewoond door H.G.H. Wulferink).

Het erve Severt kon dus op 29 juni 1997 terugkijken op 1200 jaren geschiedenis!

Mander

In Mander liggen de zaken wat ingewikkelder. Samengevat vertellen de Werdense registers ons het volgende: In Mander staan twee boerderijen, die in **804** in bezit van de Abdij te Werden komen. De ene is een hoeve, de andere een zaalhoeve.

In **933** wordt de ene hoeve bewoond door Betti, de andere door Athalheri; beiden moeten dezelfde hoeveelheid landbouwproducten en geld leveren. Op de Werdense boerderij in Vasse woont Boio.

In **1133** wordt de bewoner van de ene boerderij in Mander niet met name genoemd, de andere is Amoko. Beiden moeten opnieuw dezelfde prestatie leveren aan Werden. Van Mander komt verder nog 10 mo. sigilinis (van wie wordt niet duidelijk).

Rond **1250** worden genoemd twee mansi in Mannere, die nu ieder een andere prestatie moeten leveren. In **1332** hebben de boerderijen voor 't eerst een naam: 'Benninc' in Mannere en 'Casa' in Mannere, die beide toebehoren aan Alveradis; Masselinc in Vasse is van Johannes. Deze Johannes houdt ook een 'goed', een boerderij, in Mander (mogelijk Albrinc of Aelberdinc). Verder komt alleen de naam Benninc nog voor tot 1590.

In discussie met dr C.C.J.W. Hijzeler

Dr. C.C.W.J. Hijzeler (†) heeft in de zestiger jaren een uitgebreid onderzoek gedaan naar de bewoningsgeschiedenis van Mander; de resultaten daarvan werden in 1970 gepubliceerd⁷. Uiteraard bestudeerde Hijzeler ook de vroegste geschiedenis. Aan de hand van de beschikbare bronnen kwam hij al redenerend tot bepaalde uitspraken, die hieronder worden weergegeven. Omdat ik na lang wikken en wegen tot andere conclusies kwam, heb ik ter vergelijking mijn ideeën naast de zijne gezet.

Bennink

Over Bennink schrijft Hijzeler dat deze boerderij in de periode 1332-1343 bewoond werd door de horige hoevenaar Alveradis, die verplicht was 2 zware (grote) solidi te betalen en 18 modii rogge en bovendien haver te leveren aan de Abdij van Werden. De naam Benninc houdt volgens hem in dat vóór Alveradis een horige hoevenaar Benno de boerderij moet hebben bewoond. Bovendien beheerde Alveradis nog een 'casa' (= kleine boerderij) in Mander en was zodoende 3 solidi verschuldigd. M.i. zijn Alveradis (een vrouw!), Johannes en Henricus degenen, die de verplichte leveringen uit de Werdense erven ontvangen. Dat blijkt het duidelijkst uit hetgeen in 1332 bij de leveringen van de hoeve Segheverdinc in Dulder wordt geschreven:

'... tot op dat moment heeft Henricus de hem toekomende 10 mud enz. nog niet ontvangen'.

Boerderij H.E. v.d. AA (nu Booijink, voorheen Bennink) rond 1955.

De Hof te Elvetre werd door de abt van de abdij van Werden in leen uitgegeven. De leenman betaalde jaarlijks een bepaald bedrag aan pacht. Daar stond tegenover dat aan hem de prestaties van de onder de hof vallende boerderijen toekwamen. Alveradis is waarschijnlijk de weduwe van zo'n leenman, Johannes en Henricus hun zoons.

Alberink

Het erve Alberink behoort tot de oudst bekende erven in Mander. Het 'huis Otbertinck' werd in 1278 gekocht door Jacob van Thie, borgman van Goor, van de abdis en prioeres van het convent te Metelen. In 1332 behoorde het aan Werden. In 1404 was de boerderij het vrij eigen erve en goed van Gerd van Quendorp en Trude zijn vrouw. Het moet in 1498 een groot bedrijf zijn geweest want het bezat twee waren. Helaas heeft het tijdens de Tachtigjarige Oorlog veel te lijden gehad: de 12 $\frac{1}{2}$ mud akkerland en een dagwerk hooiland lagen in 1601 onbebouwd. Het erve was belmundich, eigenaar onbekend.

Masselink in Vasse en 'de kwestie Booiijk'

In 933-966 was een zekere Boio te Vasse 8 mud rogge en 5 mud haver verschuldigd aan de Abdij te Werden. Door de naam Boiinc af te leiden van Boio en omdat deze naam later in Vasse niet voorkomt, vermoedde Hijzeler, dat er een vergissing moest zijn begaan. Boio zou niet in Vasse maar in Mander thuishoren. In die tijd bestonden er nog geen marken en was de grens

Boerderij R. Blankenvoort, voorheen Alberink (foto H.Paskamp).

tussen Mander en Vasse nog vaag. Die grens tussen beide buurschappen was echter een natuurlijke, die werd gevormd door de Elzenbeek (met zijn oorsprong op de Tutenberg). Booiijk ligt ten noorden van die grens, als meest zuidelijke van een groepje van vijf bij elkaar liggende boerderijen (waaronder ook Kotman), in de Zoeke van Mander. Alleen al daarom lijkt een vergissing in de buurschap onwaarschijnlijk.

Het kan ook zijn, zegt Hijzeler, dat Boio uit Mander in 933 een stuk land in Vasse in bezit heeft gehad, en dat de vergissing daardoor is ontstaan. Inderdaad vindt hij in de kadastrale gegevens van 1832 dat Booiijk dan een stuk land in Vasse bezit. Van dit perceel grond (gem. Tubbergen, sectie E nr. 258) is echter de koopacte dd. 28 augustus **1774** bewaard is gebleven⁸.

Als **Boio in fahsi** uit 933 inderdaad het latere Booyink in Mander blijkt te zijn, zou het daarmee het oudst vermelde erf in de buurschap Mander zijn, concludeert Hijzeler. In hetzelfde register van 933-966 wordt echter ook **Betti in Manari** genoemd. Van Betti kan geen Benninc worden gemaakt, wel van Benno, maar die wordt niet genoemd.

Het erve **Masselinc in Vasse** is in 1475 en 1498 een gewaard erve, in 1601 behoort Masselman aan **Westerholt Thoe Coppelen!** Dat betekent dat Masselink in Vasse ook in 1601 nog horig is aan de Monnikhof in de Elfterheurne en dus eigendom van Werden.

Werden bezit maar één boerderij in Vasse; Boio in fahsi uit 993 kan alleen maar dezelfde zijn als Masselinc in 1332.

In 1188 wordt in de goederenlijst van graaf Von Dale⁹ een erve **Boginc** (Boghyng?) genoemd, echter zonder plaatsvermelding. De eerste betrouwbare vermelding wordt in 1382 gedaan in de Leenprotocollen van de bisschop van Utrecht, wanneer de tienden over **Bogync** worden beleend. In 1475 is **Boging** als 'cledergoed' in bezit van het Stift te Weerselo. Voor het eerst komt de naam als **Bojing** voor in 1543 in de inkomstenregisters van dit Stift. In 1601 wordt het erve '**Boyman**' genoemd. Een relatie met Werden is dus vrijwel uitgesloten en daarmee valt m.i. Booyink af als het gaat om de identiteit van de in de oudste oorkonden aangeduide boerderijen.

Bennink of Kottink

In 933 en 1133 moeten beide hoeven dezelfde prestatie leveren. In 1250 worden beide 'mansus' genoemd. Een mansus, hova of hoeve was een boerdeij met zoveel grond als door een normaal gezin kon worden bewerkt en waarvan het kon leven, gemiddeld zo'n 4-5 ha. Afhankelijk van de structuur van de bodem kon een hoeve wat groter of kleiner zijn. De aanduiding 'mansus Kothen Manner'(1332) doet in dit verband wat wonderlijk aan, tenzij met Kothen de naam van de bewoner wordt bedoeld en niet de status van de boerderij.

In 1332 wordt Willem van Bevervoerde door de bisschop van Utrecht beleend met de tienden over het erve **Bennecote**. Bij een volgende belening in 1497 wordt het erve Bennynckate genoemd. Afwisselend is Bennink dus een kate of een vol erf.

Kottink wordt in 1250 een **mansus** genoemd, in 1332 een **Kothen**, in 1343 een **casa**. In 1475 is het een kotter, in 1498 een gewaard erve.

In 1475 (schattingsregister) is **Benning** gewaard, **Dat Kote** is een kotter; in het markeboek staan beiden in 1498 onder de gewaarden van Mander.

Raadplegen we tenslotte nog het verpondingsregister van 1601/02, dan vinden we onder **Benneman**:

7 mudde geseiedes... 1 dachmael hoies, giff ter pacht 4 mudde roggen unde 1 dalder, gehoret der rechterschen van Ulsen. Item, giff der drostinnen **Thoor Koppelen** 11 schepel roggen, 15 vlemschem unde 3 scheppel haveren¹⁰.

Onder **Katte**:

In 1601 belmondich, in 1602: Kotte, 7 mudtt seylandt, 1 dachwerch hoylandt (een eigenaar wordt niet vermeld)

Bennink en Kottink blijken dus bedrijven van gelijke grootte, zij behoren tot de kleinere gewaarde erven.

Kijken we ten slotte nog naar de volgorde waarin beide hoeven in de Werdense registers voorkomen, dan zou **Bennink** de **oudst bekende boerderij in Mander** moeten zijn. En ik ben geneigd dit aan te nemen. Het erve Kottink bestaat niet meer, het bedrijf werd kort na 1832 opgeheven, de boerderij afgebroken.

De eigenaar/bewoner van het erve Bennink, de heer H.J. Booiijk, vertrekt juist dit jaar met zijn veehouderij uit Mander. De oude boerderij Bennink, waarop straks geen agrarische bestemming meer rust, heeft (wat mij betreft) dus precies 1200 jaren geschiedenis achter de rug en als ik fout ben nog altijd 1198 jaren, en ook dat is niet niks.

Graag had ik met de heer Hijszeler zelf over dit onderwerp van gedachten gewisseld. Nu dit niet meer mogelijk is, leg ik de conclusies van mijn redenering graag ter beoordeling voor aan de lezers van 't Inschrien.

M. Paskamp-van Santen

Noten

1. Van beide oorkonden zijn de originelen verloren gegaan. Een afschrift uit de 10de eeuw komt voor in het Cartularium Werthinense, dat wordt bewaard in de Universiteits Bibliotheek te Leiden. Een 12de eeuws afschrift is te vinden in het 'Liber privilegiorum maior mon. Werdinensis' in het Staatsarchief te Düsseldorf.
2. Rudolf Kötzschke, 'Die Urbare der Abtei Werden a/d Ruhr' (Bonn 1907/1917)

3. sigilo - rogge
 avene - haver
 bracele - mout van rogge en gerst
 porcus - varken
 mellis - honing
 modus - bepaalde hoeveelheid (mud?)
 pallia - vat
 amphora - kruik
 denarius - zilveren romeinse munt
 heriscilling - uitgedrukt in den., waarschijnlijk soort heir-belasting opgelegd aan de goedshe-
 ren, die werd doorberekend.
 herimalder - uitgedrukt in modii
 hova/mansus/domus/ - hoeve, boerenbedrijf met zoveel land, als door een normaal gezin
 bewerkt kon worden en waarvan het kon leven. (eigenlijk dus oppervlaktemaat, in de vroege
 M.E. gem. 3 ha)
 casa - kleine boerderij of hut
 bonum - een 'goed' (algemeen)
4. We zien dat de vroegst vermelde namen, die op personen duiden, na ca. 1300 veranderen
 in de namen, zoals wij die als nog bestaande boerderijnamen kennen. Stroïnk verklaart dit
 door te stellen, dat omstreeks 800 de boerderij nog persoonlijk bezit van een boeren familie
 was. Die naam kon in de loop der tijd veranderen. Na de overdracht aan een (meestal) veraf
 gevestigde eigenaar, was het gemakkelijker de boerderij een vaste naam te geven. Vanaf
 die tijd werd het gewoonte dat de boeren zich noemden naar het erve dat zij bewoonden en
 waaraan zij vaak als horigen verbonden waren.
5. De heer G.W. Vrieling houdt zich al jarenlang intensief bezig met de geschiedenis van de
 marke Dulder. Hij schreef het boekje 'De marke Dulder, kruimels uit de geschiedenis van een
 oude marke', dat door de Vereniging Heemkunde Weerselo in 1988 werd uitgegeven. Omdat
 daarin de vroegste geschiedenis van de marke al aan bod is gekomen, verschijnt er ter gele-
 genheid van het 1200-jarige 'bestaan' van Dulder geen nieuwe publicatie. Daarom wordt in
 dit artikel aan beide jubilarissen aandacht besteed.
6. P.C. Molhuijsen, 'De Hof Elvetre of Monnikhof in Twenthe' in **Verslagen en Mededelingen
 nr 2 (1862)** van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.
7. Dr. C.C.W.J. Hijszeler, 'De buurschap Mander en omgeving in de historie', in: **Verslagen en
 Mededelingen 85e stuk 1970** van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en
 Geschiedenis.
8. F. Philippi en W.A.F. Bannier, 'Das Güterverzeichnis Graf Heinrichs von Dale' (1188), in:
 Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, 25ste deel, 1904.
9. Deze koopacte bevindt zich in particulier bezit.
10. Hermann Westerholt thoeer Coppelen krijgt in 1541 van de Werdense Leenkamer de
 Munninckhof in leen, waarvoor hij een jaarlijkse erfpacht moet betalen van 20 goudgulden.
 In 1593 is Hermann gestorven en zijn diens dochters, Annam en Agnetum (de rechterschen
 van Uelsen en de Drostinnen Thoeer Koppelen) zijn opvolgers.

ARCHEOLOGISCH OVERZICHT VAN TWENTE OVER 1996

OPGRAVINGEN

Losser-Zoeker esch : boerderij late IJzertijd (ca 1e eeuw v. Chr) [afb. 1]

In overleg met de gemeente Losser en met de acute assistentie van amateur-archeologen uit Losser en van de AWN kon de provinciaal archeoloog op 21 en 22 maart een verkenning en een kleine opgraving uitvoeren in net uitgegraven wegcunetten door de Zoeker-es in het zuidwesten van de bebouwde kom.

In de cunetten werd onder het dunne esdek, in het onderliggende dekzand, een beperkt aantal grondsporen en vondsten uit de IJzertijd vastgesteld. Op één plek in de cunetten leek een structuur aanwijsbaar, wat bevestigd werd bij het opschaven van de plek. Een acuut noodopgravinkje volgde, waarbij dank zij plaatselijke verbreding van het cunet een vrijwel complete huisplattegrond kon worden vrijgelegd, zijnde de eerste uit de gemeente Losser. Bijna alle grondsporen behoorden tot de voormalige boerderij; er hoefde dus geen moeizame reconstructie uit een overmaat aan grondsporen te worden uitgevoerd, wat de betrouwbaarheid van de plattegrond alleen maar ten goede komt. De gevonden grondsporen in het schaafvlak lagen, zoals gezegd, direct onder het esdek, dat is 20-25 cm onder het prehistorische loopvlak. Alle ingravingen, die destijds minder diep waren, zijn dus niet gevonden, omdat zij tijdens het ploegen in de Middeleeuwen zijn verdwenen. De plattegrond van de prehistorische boerderij heeft zoals gebruikelijk een rechthoekige omtrek. De lengte bedraagt 22 m, de breedte 6 m. Deze afmetingen mogen normaal worden genoemd voor de betreffende periode. De boerderij lag oost-west georiënteerd.

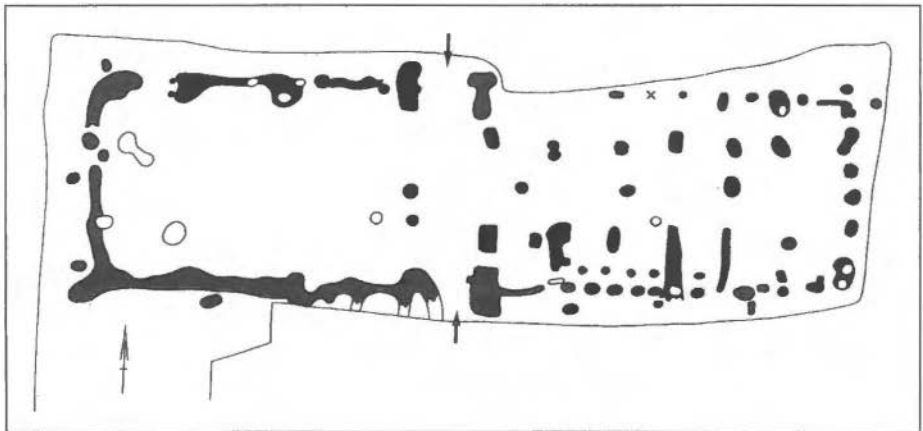
De plattegrond valt heel duidelijk in twee verschillende helften uiteen, hetgeen dus wijst op twee verschillende bouwwijzen van de boerderij. In de westhelft is een (soms onderbroken) vrij diepe wandgreppel aanwezig, waarin of waartussen soms dieper ingegraven paalkuilen aanwijsbaar waren. Binnen deze helft zijn niet of nauwelijks verkleuringen van dragende binnenpalen gevonden. Die zullen er dan ook niet geweest zijn, anders hadden ze bij de opgraving niet gemist kunnen worden. Kort buiten de wand hebben hier en daar ook palen gestaan, kennelijk steunpalen voor de wandpartij.

De westelijke boerderij-helft stelt ongetwijfeld het woongedeelte voor, omdat in huisplattegronden heel vaak het woongedeelte de minste binnenpalen heeft. Er is binnen de boerderij op de Zoeker es geen haardplek gevonden, die deze conclusie zou kunnen bewijzen. Helaas werden prehistorische haardplekken destijds slechts vrij zelden voldoende diep ingegraven, zodat archeologen ze ook maar zelden kunnen ontdekken.

De wand van de oosthelft van de boerderij-plattegrond bestaat uit los van elkaar staande paalkuilen, waardoor in deze boerderij-helft de precieze plaatsing van de wandpalen te achterhalen is. Ze blijken dus dicht opeen te

hebben gestaan. Soms stonden twee palen zo dicht bijeen, dat de voor hun plaatsing gegraven kuilen samen één grotere kuil vormen. In deze boerderij-helft zijn duidelijk drie rijen kuilen voor binnenpalen te onderscheiden. Eén rij paalkuilen ligt precies op de midden-as van de boerderij ; deze palen stonden dus onder de nok(balk) en zij stonden 3 m uit elkaar (hart tot hart). Binnen de beide lange wanden ligt op 1-1,5 m eveneens een rij paalkuilen; zij liggen 1,5-2 m uit elkaar. De palen van deze beide rijen stonden tegenover elkaar. Zij zijn bovengronds zeer waarschijnlijk door dwarsbalken verbonden geweest om stevigheid aan de constructie te geven en wellicht ook om een zoldervloer te dragen. Het patroon van de gebinten levert dus een behoorlijk regelmatig beeld op. De beide laatstgenoemde paalrijen van het 'veerkante werk' verdelen dit boerderij-gedeelte in drie lange stroken. Daarom spreken we van een drieschepige boerderij. Als de nokpalenrij in dit verband ook wordt meegerekend, wat men niet altijd doet, dan is er zelfs sprake van een vierschepig boerderij-gedeelte. Deze drie- of vierschepige oostelijke boerderij-helft stelt ongetwijfeld het stalgedeelte voor, waarbij het middenschip dan is aan te duiden als de deel. In de beide zijschepen moet het vee hebben gestaan, net als in min of meer recente boerderijen. De functie van het stalgedeelte wordt onderschreven door twee sleufvormige grondsporen dwars op en in het zuidelijke zijschip. Dit soort grondsporen wordt algemeen verklaard als ingegraven houten schotten van veeboxen. Kennelijk zijn de schotten van deze ene veebox van 1-1,5 m breedte dieper ingegraven dan de overigen.

Middenin de lange zijden van de boerderij, tussen het woon- en stalgedeelte, liggen twee toegangen van 2 m breedte tegenover elkaar. Aan de grote

Afb. 1. Losser-Zoeker esch. Huisplattegrond (22 x 6 m) late IJzertijd.

Schaal 1 : 200.

paalkuilen ter weerszijden van deze toegangen is duidelijk te zien, dat zij een versterkt element in de constructie vormen. In de langwerpige kuilen hebben tenminste twee palen gestaan. Het is heel goed mogelijk, dat elders in de wanden ook nog deuren hebben gezeten, maar dat is van de plattegrond niet af te lezen. In dat geval zal het gaan om zogenaamde mandeurtjes. De wanden van de boerderij moeten zijn opgebouwd van vlechtwerk met leem, wellicht ten dele ook van planken. Het dak moet gedekt zijn geweest met stro of riet, minder waarschijnlijk met plaggen, die merkbaar zwaarder zijn.

De datering van de boerderij is niet te bepalen met de C-14 methode of een andere natuurwetenschappelijke methode bij gebrek aan uitgangsmateriaal, zoals houtskool. Op grond van de scherven van aardewerk uit en bij de grondsporen is een datering in de IJzertijd zeker, dat is tussen ca 800 v. Chr en 0. Het is de structuur van de boerderij(plattegrond) zelf, die de beste datering levert, en wel in de late IJzertijd, dat is in de laatste twee eeuwen voor het begin van onze jaartelling. De Losserse boerderij komt, althans binnen Twente, nog het beste overeen met de oudste boerderij, die in 1972 in Denekamp-de Borchert is opgegraven, dus eveneens gelegen langs de Dinkel. Die boerderij is toen gedateerd in de midden of late IJzertijd. De vondsten bij de boerderij uit Losser zijn nogal schaars. Behalve een beperkt aantal scherven van aardewerk (vaak met besmeten oppervlak) en steenfragmenten leverde de noordelijke ingangspartij een flink brokstuk op van een maalsteen van bazaltlava (officiële aanduiding : tephriet). De betreffende maalsteen is destijds aangevoerd uit het Midden Rijngebied, waar deze steensoort al vanaf de latere prehistorie werd geëxploiteerd.

Gegeven de beperkte omvang van de opgraving en de verkenning, bestaat de indruk dat we hier onder de Zoeker es te doen hebben met een vrij incidentele en kleinschalige bewoning. Dat kan zijn oorzaak vinden in het feit, dat deze es, deze boerderij, toch een kleine kilometer van de Dinkel af ligt. De meeste prehistorische bewoning in het Losserse moet dicht langs het Dinkeldal zijn voorgekomen (vooral onder het essenlint langs de Dinkel), zodat de nu aangetroffen boerderij in die tijd een ietwat afzijdige ligging vertoonde.

Denekamp-Lattrop : proefopgraving woonsporen IJzertijd

Aan de westzijde van Lattrop, pal naast de Oortmansmolen, is een kleine uitbreiding van het dorp gepland op een kansrijk terrein (een es op een dekzandrug naast het Dinkeldal). Eind maart vond hier in samenwerking tussen de gemeente Denekamp en de ROB een proefonderzoek plaats op het te bebouwen terrein middels een systeem van proefsleufjes. Hoewel de resultaten van het proefonderzoek bepaald beneden de verwachting bleven, zijn er niettemin enkele gegevens bekend geworden.

1. De dekzandrug (onder het bruine esdek) bleek veel smaller te zijn dan de breedte van het esdek. De dekzandrug heeft vóór de middeleeuwse ontginning waarschijnlijk een zwak ontwikkelde podsolbodem (veldpodsol) gedragen.
2. Onder het bruine esdek ligt een ca 20 cm dikke, lichtgraauw gekleurde cultuurlaag, dat is de voor een prehistorische akker omgewoelde vaste grond. Deze cultuurlaag bevatte scherfjes uit de IJzertijd.
3. In of naast één van de steeds van plaats wisselende IJzertijd-akkers zijn in een kleine paalkuilcluster een tweetal spiekers/schuurtjes aangetroffen, althans de verkleuringen, die de dragende, ingegraven houten palen onder de cultuurlaag hebben achtergelaten. De bouwseltjes lagen ca 100 m ten noordwesten van de huidige Oortmansmolen. De (voorraad)schuurtjes hebben destijds in het vrije veld gestaan en lagen vrij ver buiten de bijbehorende nederzetting. Het gaat om één vierpalig en één zespalig schuurtje van resp. 2 x 2 en 3 x 2,5 m. Een van de paalkuilen van het vierpalige spiekertje was opmerkelijk genoeg geheel gevuld met IJzertijd-scherven. Deze ca 90 scherven kunnen er pas in gekomen zijn, toen de betreffende paal uit de grond getrokken was, waarna direct of kort erna het ontstane gat met scherven opgevuld kon worden. De schervendeponering hangt dus samen met de afbraak van het schuurtje. De scherven zijn afkomstig van een grote, incomplete voorraadpot, die bovendien gesinterd was. De pot is dus oververhit geweest, hetzij tijdens het bakken, hetzij daarna in een vuur. De pot is dus nooit of slechts kortstondig gebruikt en vormde feitelijk ceramisch afval. Het is bepaald ongebruikelijk en ook nogal zinloos om dit ceramisch afval in een nog open liggende (nauwe) paalkuil van een net afgebroken spieker buiten de nederzetting te dumpen. Er kan geen speciale betekenis aan worden gehecht. In feite moet het een kinderlijke activiteit betreffen.
4. De opgravings sleuven en -putten hebben aan vondsten vrijwel uitsluitend aardewerkscherven (ruim 200 stuks) uit de IJzertijd en (kook)steenfragmenten opgeleverd. Zij wijzen op een nederzetting in de omgeving. Deze moet ca 200 m westelijker hebben gelegen op dezelfde dekzandrug en onder dezelfde es op een punt, dat dicht bij het Dinkeldal ligt en dus ook dicht bij stromend water.

Wierden-Enter-Baanakkers : woonsporen Bronstijd t/m Romeinse tijd

In 1974 werd in een persvoerbuult op de toenmalige Zuideres naast het sportpark het Krompatte een handvol scherven uit de IJzertijd aangetroffen. De kans, dat ter plaatse onder het esdek een nederzetting uit die tijd aanwezig was, mocht dus hoog ingeschat worden. Daarom werden in samenwerking met de gemeente Wierden in het najaar van 1996, toen werkzaamheden voor een bedrijventerrein aanvingen, proefsleuven ter verkenning uitgezet. De archeologische resultaten bleven echter beperkt tot enkele vrijliggende

grondsporen, waaronder twee ondiepe afvalkuilen uit de midden Bronstijd en de Romeinse tijd. Het schaafvlak lag direct onder het dunne esdek en op een dunne, zandige, steenrijke moraine-laag, gelegen op de kleine stuwwal van Enter.

De gevonden kuilen en schaarse vondsten, vooral daterend van rond het begin van de jaartelling, zullen behoren bij het bekende nederzettingsterrein, dat 200-300 m ten noordoosten van het onderzoeksterrein ligt. Maar in de wegcunetten nabij het verkende terrein zijn onder slechte omstandigheden toch grondsporen waargenomen, die kunnen wijzen op enige kortstondige bewoning (waarschijnlijk 1e eeuw A.D.) in de onmiddellijke omgeving.

Een hierbij gelegen kuil leverde behalve scherven ook een afgeknot kegelvormig weefgewicht op. Ook is nog een voorraadkuil met veel scherven van misbaksels en fragmenten van weefgewichten aangetroffen. De aanwezigheid van dumps met misbaksels is karakteristiek voor het gebied buiten de eigenlijke nederzettingen, zoals elders ook meermalen is gebleken.

VONDSTEN EN VERKENNINGEN

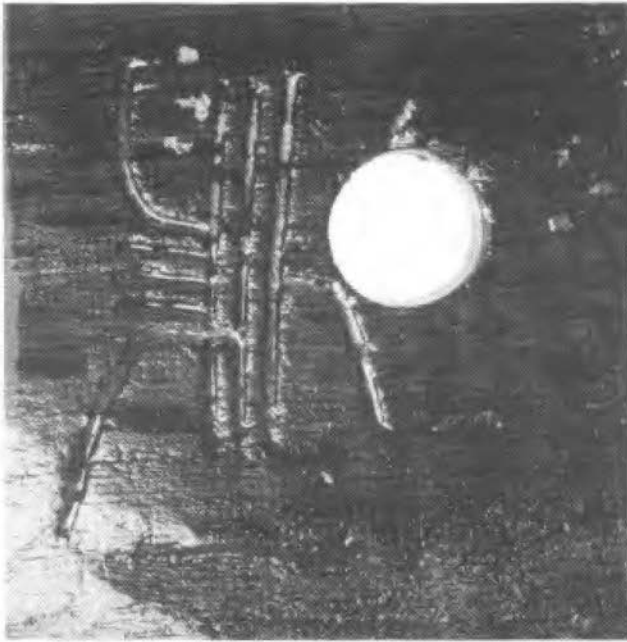
Borne

Onder leiding van het Natuurmuseum te Enschede werd in mei een deel van een mammoet opgegraven in het dal van de Bornse beek. Er is op gelet of hierbij aanwijzingen voor menselijke invloed aanwezig waren. Zulke aanwijzingen, zoals kersporen of artefacten, zijn niet gevonden, hetgeen echter niet wil zeggen, dat menselijke invloed uitgesloten is.

Oldenzaal (afb. 2)

1. In april/mei verrichtte de AWN onder leiding van E. Ulrich een onderzoek in een bouwput langs de Steenstraat, nabij de voormalige Bisschopspoort in de binnenstad. Op flinke diepte werden negen tonputten (van afgedankte wijnvaten), zeven vierkante planken putten en een put van Bentheimer steen aangetroffen, veel muurresten (op puin gefundeerd) van de kapel van het voormalige Heilige Geestgasthuis (zie stadskaart uit 1626 van Blaeu) en vondsten vanaf de 11/12de eeuw, waaronder een 14de eeuwse houten klomp (de eerste uit Twente), schoenresten, scherven van onder meer kogelpot en proto-steengoed en veel botresten van dieren, vooral runderschedels. Op een plank van een der tonputten was een vrij ingewikkeld merk gekerfd, dat op grond van de jongste vondsten uit die waterput rond de 14e eeuw gedateerd moet worden.

Het is opmerkelijk, dat op een zo beperkt terrein zoveel waterputten zijn aangelegd. Een van de muurresten was voorzien van spaarbogen. Het is mogelijk dat dergelijke constructies elders in Oldenzaal de bron kunnen zijn voor de talrijke geruchten over 'onderaardse gangen' in de stad.

Afb. 2. Oldenzaal-Steenstraat. Detail van plank met (Rijnlands ?) merk uit 14de eeuwse tonput (oud wijnvat).

Boven de vleilagen waren de muren 75 cm dik en opgemetseld van kloostermoppen van 27 x 13 x 6,5 cm. De kapel mat 18,25 x 8,25 m en bezat een ronde absis.

2. Vanaf augustus tot in 1997 voerde de AWN, eveneens onder leiding van E. Ulrich, een opgraving uit naar resten van het St. Agnesklooster in de binnenstad. Boven verwachting werden bijzonder fraaie funderingen van twee gebouwen aangetroffen: de kloosterkerk/kapel van ca 17 x 9 meter met funderingen van brokken Bentheimer steen en een kloostergebouw van 15 x 6 m met kloostermoppen, inclusief een vloer van kloostermoppen (25 x 12 x 6 cm). Ernaast lag een grote, diepe waterput van Bentheimer steen. Op de putbodern werden onder andere complete kleipijpen, een ivoren kammetje en een benen dobbelsteentje aangetroffen. Buiten de gebouwen werden een keienstraatje en een flink aantal begravingen, kennelijk zonder kist, bloot gelegd. De begraven nonnen lagen met het hoofd omhoog gelegd, 'kijkend' naar het oosten. De vondsten uit het terrein dateren vanaf de 10/12de eeuw met de scherf van (waarschijnlijk) een 10de eeuwse Huneschanspot als mogelijk oudste scherf. Voor het welslagen van de opgraving heeft de gemeente Oldenzaal veel medewerking geboden.

Tubbergen

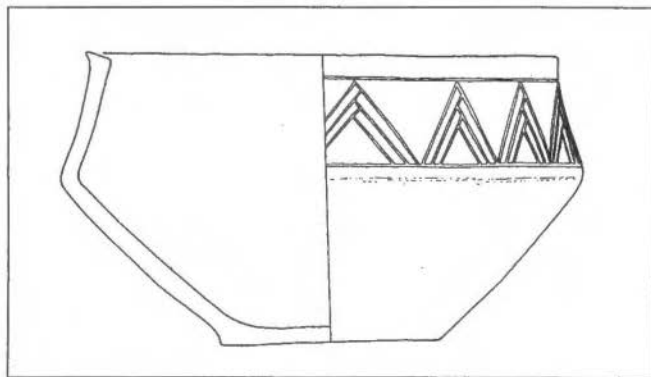
Eind 1995 vond op en bij de standplaats van het voormalige hunebed te Mander een verkennend onderzoek plaats om de monumentwaardigheid van het terrein te testen. Als gevolg daarvan werd in maart, in samenwerking met de grondeigenaar (dhr. J. Booijink), de reeds lang verdwenen grafheuvel over het hunebed gereconstrueerd (19 x 11 x 1,25 m). Dit ging gepaard met een kleine particuliere perceelwijziging. Er is voorzien in een verdere herinrichting van het onderhavige perceelsgedeelte en in een informatie-paneel.

Grafheuvel-restauratie project NO Twente

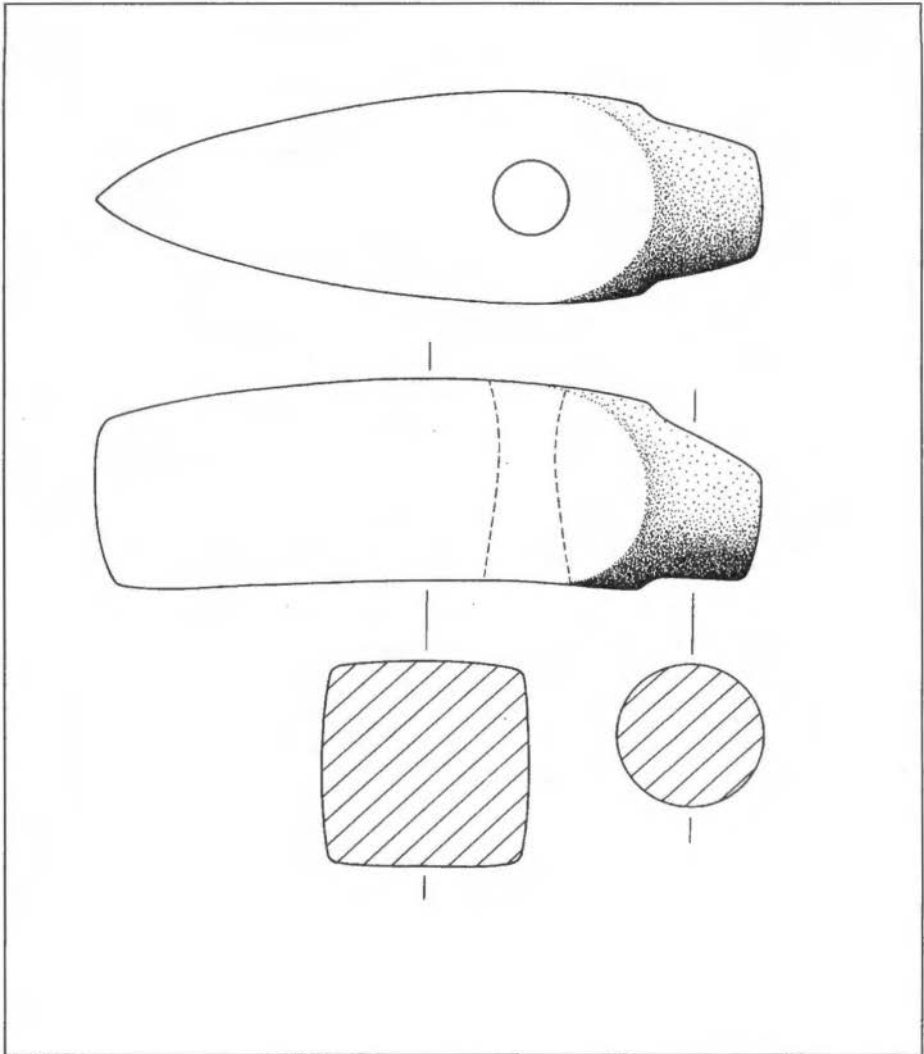
Dit medio 1995 gestarte grootschalige restauratie project (een samenwerking tussen de Provincie Overijssel, de gemeentes Tubbergen en Denekamp, SLO, SBB, Overijssels Landschap, Coweco en de ROB) is dit jaar op voortvarende wijze vervolgd. Het project zal naar verwachting medio 1997 worden voltooid, waarbij ca honderd grafheuvels, ook op een aantal particuliere terreinen, hersteld en als landschappelijke elementen ontsloten zullen zijn. Tijdens de uitvoering van het project zijn door project-medewerkers nog enkele onbekende grafheuvels ontdekt.

Weerselo (afb. 3)

1. Bij de Huneborg te Volthe is door de beheerder, het Overijssels Landschap (i.s.m. de ruilverkavelingscommissie Volthe), een groot informatie-paneel geplaatst, waarop de archeologische en biologische waarden van het monument gecombineerd staan aangegeven.
2. Uit het bekende late Bronstijd urnenveld onder het kerkhof van Rossum, tevens onder een voormalige es gelegen, zijn in de afgelopen jaren wederom diverse urnen en urnresten tijdens het delven van graven aangetroffen door J. Laarhuis. Een van de dubbelkonische urnen is versierd met staande driehoeken op de schouder.

Afb. 3.
Urn late Bronstijd.
Hoogte ruim 9 cm.
Weerselo-Rossum.

Afb. 4. Wierden-Enter. Uitzonderlijk grote hamerbijl uit late Bronstijd/vroege IJzertijd.
Lengte 20 cm.

Wierden (afb. 4)

In verplaatste grond, afkomstig van de Mettenkampsweg te Enter, vonden de heer en mevrouw Heuvink een fraai uitgevoerde en uitzonderlijk grote hamerbijl van het type Muntendam uit de late Bronstijd/vroege IJzertijd.

Afmetingen: 200 x 61 x 59 mm. Gewicht: 1,48 kg. De vondst is zeker twee maal zo groot en zwaar als grote vertegenwoordigers van het bijltype.

De bijl is voor zijn type zo uitzonderlijk, dat aanvankelijk gedacht is aan een uitheems exemplaar. Daar de bijl uit de onderkant van de ter plaatse afgegraven es afkomstig is of moet zijn, dient toch eerder aan een inheemse, prehistorische vondst te worden gedacht. De zware bijl en het naar verhouding krappe konische steelgat van 17-26 mm bestempelen de bijl als een onhanteerbaar exemplaar. De bijl wordt geïnterpreteerd als een ceremonieel voorwerp.

Een veldverkenning met de vindster naast de afgraving ten behoeve van een opslagterrein heeft het grondprofiel nabij de vondstplek duidelijk gemaakt. Maar grondsporen en/of aanvullende vondsten waren niet aanwezig.

De bijl is dan ook als losse vondst op te vatten. Uit de ruime omgeving zijn wel vondsten en grondsporen uit de latere prehistorie en de Romeinse tijd bekend, die alle zijn gelegen op de kleine stuwwal van Enter. Hierbij behoren ook de sporen uit bovenvermelde opgraving en verkenning, die ca 200 m zuidoostelijker is gelegen. De melding van de bijl geschiedde via de AWN.

A.D. Verlinde

RECTIFICATIE

In het artikel van J.H. Wigger, 'De olie-en watermolen de Vermolen te Geesteren (O), 1323-1930 (I) zijn helaas een paar storende (computer)fouten blijven zitten. Op p. 44 vanaf r. 19 v.o. moet de tekst luiden: "Dan eerst komen de haorenden onder de wiggen en onder de persen ofte heien, - en als dit alles gebeurd is dan wordt die geheele bewerking nog eens herhaald door den tweeden mulder, zoodat er twee vuurhaarden en twee stel heien in elken rechtgeaarden oliemolen zijn. De eerste bewerking noemt de mulder den 'veurslag' en de tweede manipulatie 'den 'naoslag'. Na den veurslag is nog niet alle olie uit de buidels geperst en daarom is de naoslag nodig."

Op p. 47 vanaf r. 6 v.o.: "Na de dood van Van Boeymer vóór 26 november 1610¹⁵ kwam de Vermolen met aanhorigheden toe aan zijn weduwe Elisabeth van Haersolte."

DE OLIE- EN WATERMOLEN DE VERMOLEN TE GEESTEREN (O), 1323 - 1930 (II)

Het huwelijk van Jan Eilers en Anna Margaretha Knippenberg was niet gelukkig, omstreeks 15 augustus 1700 verliet Anna Margaretha namelijk haar echtgenoot. Ze hield zich op te Lage, waar ze bij haar zuster Agnes Wilhelmina Knippenberg en haar echtgenoot Alexander Holling, ontvanger te Lage en Velthausen, was ingetrokken. Voor haar verblijf te Lage moest Jan zelfs kostgeld betalen! Jan stierf kinderloos op 24 januari 1706, zonder een testament achter te laten. Zijn huwelijkshelft in de nalatenschap ging krachtens de huwelijkse voorwaarden uit 1677 naar zijn familie, in casu de weduwe en kinderen van zijn broer Hendrik Eilers en de kinderen van zijn zuster die met een Ter Horst gehuwd was. Van die kinderen zijn slechts twee met name bekend, te weten Berend, gehuwd met Helena de Meijer, en Cunera, gehuwd met Derk Holst. Voorts Jan Hendrik ter Horst en zijn zusters, die met Floris ter Maetkotte en Hendrik Bussink gehuwd waren. Verder werden de weduwe van Jan Werners en die van Berent van Laer als erfgenamen genoemd. De andere helft bleef in handen van zijn weduwe, Anna Margaretha Knippenberg. Ze overleefde haar echtgenoot slechts 20 maanden, op 25 mei 1708 overleed ze³¹. Haar aandeel in de Vermolen cum annexis ging naar haar zuster, Agnes Wilhelmina, die haar intrek nam op het huis de Vermolen. Volgens een overeenkomst tussen de erfgenamen van Jan Eilers en Agnes Wilhelmina op 20 juni 1708, zouden ze geen lange en dure processen voeren om hun meningsverschillen over de boedelscheiding te laten beslechten; wel zouden ze hun juridische problemen voorleggen aan de richter van het landgericht Delden. Eilers' erfgenamen eisten namelijk van Agnes Wilhelmina dat haar zusters bruidsschat - die zij krachtens de huwelijkse voorwaarden van 25 oktober 1677 had moeten inbrengen, hetgeen nooit was geschied - alsnog in de nalatenschap ingebracht moest worden voordat overgegaan kon worden tot de scheiding en deling van de nalatenschap van het echtpaar Eilers-Knippenberg. Agnes Wilhelmina, intussen weduwe geworden, overleed op de Vermolen op 22 juli 1710 en werd te Frenswegen begraven. Bij haar testament had zij Joan Hoefslag, de zoon van haar halfbroer Warnerus Hoefslag, en zijn echtgenote Catharina Helmich en hun kinderen Gerhard, Theodora en Warnerus, tot haar erfgenamen benoemd. Doch reeds op de sterfdag zelf waren Eilers' erfgenamen op het huis de Vermolen om het hun toekomstige deel - zijnde 50% in de Vermolen cum suis - alsnog in bezit te nemen, waarover dan ook veel commotie ontstond en interventie van de drost van Twente nodig was om Eilers' erfgenamen tot de orde te roepen. Ook werd een proces voor het drostengericht aanhangig gemaakt. Beide processen - voor het drostengericht en het landgericht Delden - duurden voort tot in 1714, zonder tot een vonnis te komen³². Het zou nog tot 1728 duren voordat de erfgenamen van Jan Eilers zouden krijgen wat hen toekwam.

De veiling van de Vermolen in 1721

Vermoedelijk om de jarenlang slepende impasse tussen de erfgenamen van Jan Eilers en die van Agnes Wilhelmina Holling-Knippenberg inzake de boedelscheiding alsnog te kunnen doorbreken, werd het Vermolencomplex op 15 september 1721 ten overstaan van de richter van het landgericht Delden in de veiling gebracht. Ook Adolf Hendrik graaf van Rechteren, heer van Almelo behoorde tot de belangstellenden voor het complex, want hij liet zich uitvoerig informeren over de opbrengsten. Het complex de Vermolen werd in de staat van opbrengsten onder andere omschreven als volgt: *".. Het Huys de Vermeule, brouwhuys, stallen, hoff ende boomgaerd, met alle landerijen, zoo hooy, weyde als bouwlanden, die voor dezen dan onder zijn gebruikt off op de garve off anders geweest, leggende in den selven kringe daer het huys staet, alsmede het erve Meijer, de Bragerije en Bos Lambertsplaetse, mulders de olymeule, muldershuys met de landerijen daerbij gehorende"*.

Terwijl de Naarmolen naar Adolf Hendrik graaf van Rechteren ging, werd de molen de Vermolen met het huis alsmede het erve en goed Nijmeijer te Geesteren toegewezen aan ds. Wolter Dull, predikant te Tubbergen en Lambert Joost baron van Hambroick, heer tot de Luttenberg, elk voor de helft. Voorts werd het erve en goed Wesselink te Geesteren door de zittende pachter Geert Wesselinck gemijnd. Met deze veiling kwam echter geen einde aan de geschillen tussen de erfgenamen van Jan Eilers en die van Agnes Wilhelmina Holling-Knippenberg, want op 3 april 1726 werd tussen hen alsnog een accoord over de nalatenschappen bereikt, waarbij de laatstgenoemde erfgenamen 3500 gulden aan de eerstgenoemde zouden uitkeren. De betaling van die geldsom heeft te lang op zich laten wachten, waardoor Herman Jan Holst en Joan Dreszelaer op 24 februari 1728 door de eerstgenoemde erfgenamen gemachtigd werden naar Zwolle te reizen om bij Warnerus Hoefslach, de voornaamste erfgenaam van Agnes Wilhelmina Holling-Knippenberg, dat bedrag op te eisen en in ontvangst te kunnen nemen. Het is de erfgenamen van Jan Eilers 22 jaren na zijn dood gelukt te krijgen waarop ze recht hadden³³.

Een predikant en een leger officier als molen eigenaars

Dat juist een predikant en een cavalerie-officier samen een olie- en watermolen hebben gekocht mag een vreemde combinatie genoemd worden, doch doordat Wolter Dull een tijdje legerpredikant was voordat hij zich omstreeks 1700 te Tubbergen vestigde, zal hij Van Hambroick, die sinds 1692 het Staatse leger diende, zo wel hebben leren kennen³⁴. Met hoeveel geld de nieuwe eigenaars de Vermolen hadden betaald is niet bekend, maar het zou ruim zeven jaren duren voordat de officiële overdracht plaatsvond. Pas na de voldoening van de totale koopsom kon het transport op 15 november 1727

Lambert Joost baron van Hambroick tot Weleveld (1670 - 1748)
(Foto Stedelijk Museum Zwolle)

plaatsvinden. Van Hambroick, die in 1725 de havezate het Weleveld te Zenderen bij Borne had verworven, bleek de koopsom van zijn helft in de Vermolen te hebben gefinancierd met een hypotheek van 4500 guldens tegen 4 1/2 % per jaar van Joan ter Borg, hoogschout van Buren³⁵.

Intussen hebben de nieuwe eigenaars reeds sinds 25 augustus 1721 over hun nieuw verworven bezit kunnen beschikken en hadden het rendement ervan verhoogd door een papiermolen neer te zetten. In de jaren 1720 - 1730 was het namelijk 'in de mode' om papiermolens te bouwen. Zo verschenen in die jaren o.a. papiermolens te Hezingen (Springendal) en Mander, welke bediend werden door papiermakers uit Gelderland³⁶. Voor zijn aandeel in de bouw van de nieuwe papiermolen had Van Hambroick in 1726 twee hypotheeken van in totaal 3000 guldens tegen 4 1/2 % 's-jaars van Stijntje Tielemans, weduwe van Hendrik ten Cate te Almelo, moeten opnemen met zijn helft in de Vermolen als onderpand³⁷. De bouw van de papiermolen, welke sinds 1735 bestierd werd door de uit Apeldoorn afkomstige Anthony van der Kogel³⁸, wekte de toorn van de reeds genoemde Adolf Hendrik graaf van Rechteren, want ten behoeve van de nieuwe papiermolen werd een brede sloot vanuit het erve Brager dwars door de markegronden naar de Molenbeek gegraven en een stuw op de Molenbeek geplaatst. Hierdoor werd de afvoer van het water van de aan Van Rechteren toebehorende Naarmolen ernstig belemmerd, de omgeving van de Naarmolen kwam onder water te staan en de daarlangs lopende weg werd weggespoeld. Van Rechteren wendde zich schriftelijk tot de markerichter van de Drieschichtige Marke met het verzoek om Dull en Van Hambroick te gelasten de pas gegraven sloot en de stuw binnen acht dagen te dichten en weg te halen en vorderde hiermee dus herstel in de oude toestand. Doch de verwalter-markerichter J.Ph. van Deventer had hem geantwoord dat daarover pas na een daartoe bijeengeroepen markevergadering kon worden beslist. Zo'n vergadering heeft echter niet plaatsgevonden, aangezien de marke reeds met Van Rechteren een geschil inzake 'de Bavesbeeke' had. De situatie bleef vier jaren lang onveranderd. Vermoedelijk op 'last' van Van Rechteren had Hendrik Muller, de molenaarsknecht op de Naarmolen, de stuw op 8 januari 1729 vernield, waarna de eigenaren Dull en Van Hambroick de drost van Twente verzochten om Muller te gelasten de vernielde stuw te repareren, hetgeen de drost deed. Hoe deze kwestie die uitmondde in een getuigenverhoor afliep, is niet bekend³⁹. Behalve de papierindustrie is het niet onwaarschijnlijk dat Dull en Hambroick toen ook een rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van een ijzererts-industrie, niet ver van de genoemde papiermolen en de olie- en watermolen⁴⁰. In 1731 stierf Adolf Hendrik graaf van Rechteren en zijn zoon Adolph Philip Zeger volgde hem in zijn rechten op. Met de aankoop in 1733 van het erve en goed de Meijerhof te Mander, waardoor hij zelf erfmarkerichter werd van de Drieschichtige Marke, kon Van Rechteren zijn belangen als eigenaar van de Naarmolen beter behartigen⁴¹.

De predikant Dull had in 1732 enige achterstand in het betalen van de belastingen - d.w.z. de reële en personele middelen alsmede de verpondingen en contributie aan richter Westerlo van het landgericht Ootmarsum. De achterstand over de periode 1728 - 1732 beliep in totaal 87 guldens, 13 stuivers en 2 penningen. Vermoedelijk zal Dull dat bedrag, mede namens zijn mede-eigenaar Van Hambroick, kort daarop al of niet in termijnen hebben betaald⁴². In 1733 bleek Van Hambroick weer geld geleend te hebben met zijn helft van het Vermolencomplex als onderpand. Op 16 mei 1733 leende hij namelijk 4000 guldens tegen 4% per jaar van het Almelose echtpaar Albertus Bastiaans en Anna Christina Lubleij. Het Vermolen-complex bestond toen uit: *'...olie- en pampiermolens, getimmerte, bepotinge en alle ap en deperentien ...'*⁴³. Bij de volkstelling in 1748 werden op de olie- en watermolen 'Jan de Olijmulder' en zijn echtgenote Hermina en hun kinderen Jan, Berend en Egbert, die alle onder de 10 jaar waren, en Jan's ouders aangetroffen. Als naaste burens hadden ze de papiermaker Antony van der Kogel, zijn echtgenote Gesina Floors en hun 6 kinderen, benevens twee knechten en een meid. Daarnaast woonden op het huis de Vermolen (d.i. het voormalige woonhuis van Jan Eilers) de twee gezinnen van Jan en Gerrit 'op de Verdermeule'⁴⁴.

De Molenbeek vormt de grens tussen de kadastrale secties A en K van de gemeente Tubbergen. Linksboven de olie- en watermolen. Detail van de kadastrale minuutplan van 1832, Gemeente Tubbergen, Sectie K (Geesteren), 2e blad, nr. 51. (RAO, Minuutplannen 1832, inv.nr. 4105)

De Vermolen geheel in handen van de families Dull en Meijling

Op 13 februari 1748 stierf een van de twee aandeelhouders, Lambert Joost baron van Hambroick, op bijna 78-jarige leeftijd te Aalten. Zijn aandeel in de Vermolen ging naar zijn beide zoons Lambert Joost Berend en Robbert Hendrik van Hambroick. De andere aandeelhouder, Wolter Dull, stierf op de vrij hoge leeftijd van ruim 85 jaar op 8 juni 1756. Zijn aandeel in de Vermolen vererfde op enkele van zijn kinderen onder wie Andreas Joan, Femia en Aleida Maria Dull. Onduidelijk is over hoeveel kinderen zijn aandeel is verdeeld.

Aan de gemeenschappelijke eigendom van het Vermolen-complex van de families Dull en Van Hambroick kwam in 1760 een eind. Nadat de gebroeders Lambert Joost Berend en Roelof Hendrik van Hambroick de hypotheek van hun ouders uit 1733 op 13 mei 1760 hadden afgelost, droegen ze op 24 september daaropvolgend hun helft in het complex over aan ds. Wolter Dull jr. - zoon van de genoemde Andreas Joan en sinds het overlijden van zijn gelijknamige grootvader in 1756, predikant van Tubbergen en zijn echtgenote Esina Lucretia Meiling⁴⁵. Nu was de Vermolen geheel en al in het bezit van de familie Dull. Wolter jr., die na zijn theologische studie op de academie van Lingen met de dochter van professor ds. Seino Meiling, Esina Lucretia gehuwd was⁴⁶, bleef niet lang in het bezit van zijn aandeel in de Vermolen. Hij overleed op 26 december 1761, slechts een jaar of 36 oud. Aangezien hun huwelijk kinderloos was gebleven kreeg zijn weduwe Esina Lucretia krachtens hun testamentaire bepalingen, die op 16 maart 1762 geregistreerd werden, zijn helft in het 3/4 aandeel van de Vermolen⁴⁷.

Het aan Aleida Maria Dull, gehuwd met Gerhard Christiaan Stulen te Nordhorn, toebehorende 1/4 deel in het complex vererfde na haar dood in de maand september 1766 op haar zusters Femia Dull, echtgenote van Anthonij Bruins, en Catharina Aleida Margaretha Dull, gehuwd met Hendrik Kronenburg, zodat beide zusters toen elk voor 1/8 deel aandeelhouders waren. Doch beide zusters droegen hun aandelen al op 19 november van hetzelfde jaar voor 3000 guldens over aan Esina Lucretia⁴⁸. Zij zou van 1766 tot en met 1808 voor 7/8 deel aandeelhoudster van het Vermolen-complex blijven; onbekend is wie het resterende 1/8 gedeelte in bezit had, pas in 1808 zou dat aandeel weer tevoorschijn komen.

In het jaar 1764 waren op de oliemolen vier volwassenen woonachtig waarvoor hoofdgeld betaald moest worden. Het jaar daarop waren er drie volwassenen, evenals in 1767. Hun namen worden niet genoemd, maar de hoofdbewoner werd net als bij de volkstelling in 1748 als 'Olijmulder' aangeduid⁴⁹. Bij de volkstelling in 1795 werd ene 'Jannes Olijmulder' genoemd, bij wie vijf mensen woonachtig waren. Aan beesten hadden de bewoners van de oliemolen in 1800 drie koeien en een kalf, waarvoor in totaal zeven guldens belasting betaald moesten worden⁵⁰.

Hoewel van al haar 12 broers en zusters in 1807 alleen haar twee jaar jongere broer Herman was overgebleven, die reeds bij haar testamentaire bepalingen in 1765 en 1796 als haar erfgenaam gesteld werd, had de intussen 72-jarige Esina Lucretia desondanks op 2 december 1807 haar $\frac{7}{8}$ deel in de Vermolen voor 6000 guldens aan haar broer Herman overgedragen. Wellicht heeft ze dat gedaan om hoge successierechten bij haar overlijden te vermijden. Drie maanden later, op 9 maart 1808, stierf Esina Lucretia, zes dagen vóór haar 73ste verjaardag⁵¹.

Herman was als het 12de kind van professor ds. Zeno Meiling en Christina Sartorius op 24 november 1738 te Lingen geboren. Net als bijna al zijn broers werd Herman ook student op de academie van Lingen, alwaar hij op 6 september 1757 werd ingeschreven⁵². Doch in tegenstelling tot zijn broers werd hij geen predikant. Toen zijn oudere broer Jan, die in 1763 als opvolger van hun zwager Wolter Dull jr. als predikant te Tubbergen beroepen werd, ging vermoedelijk zijn broer Herman met hem mee naar Tubbergen. Hij zal wel in de handel gegaan zijn. Het ging hem blijkbaar voor de wind want in 1772 had hij samen met zijn achterneef Wolter Revius te Tubbergen het erve en goed de Velthof, waarvan het huis de Kemenade deel uitmaakte, met de drie kleine erven en goederen te Albergen van Theodora Judith Margriet van Isselmuden (1706-1776), douairière van Gijsbert Willem baron van Dedem, heer tot de Berg, Driesberg en de Rollocate, voor 8500 guldens verworven. In 1775 kocht hij van zijn achterneef diens helft van het huis de Kemenade cum annexis⁵³.

Van verkoop aan het echtpaar Revius-Hallbrood naar het huwelijk van het echtpaar Donckermann-Hallbrood.

Lang heeft Herman Meiling de Vermolen niet bezeten, want reeds op 12 juli 1808, 6 maanden na de aankoop, stierf de ongehuwd gebleven Herman op het huis de Kemenade te Albergen op 69-jarige leeftijd. Zijn omvangrijke nalatenschap werd door zijn executeurs-testamentair, de Almelose advocaat mr. Elias J. Dull en ds. Hendrik Leonard Donckermann, predikant te Tubbergen, beredderd⁵⁴. Het andere $\frac{1}{8}$ deel in de Vermolen bleek in het bezit van Geertruida Maria Meiling en haar echtgenoot ds. Petrus Dannenberg te Nordhorn. Geertruida Maria zal wel een volle nicht van Herman geweest zijn, doch hoe ze aan haar aandeel is gekomen, is vooralsnog een raadsel. Door dat echtpaar werd op 8 november 1809 hun aandeel voor 3500 guldens aan de executeurs-testamentair Dull en Donckermann getransporteerd. Een week later, op 14 november 1809, verkochten de executeurs-testamentair het hele Vermolencomplex voor 24.000 guldens aan de Tubbergse winkelier Hendrikus Revius en zijn echtgenote Catharina Maria Hallbrood. Het complex bestond, behalve uit de olie- en watermolen en het huis, uit enkele erven en goederen die plaatselijk genummerd waren met nrs. 69 tot en met 75⁵⁵. Hoewel dat niet duidelijk is, zal de oliemolen tesamen met het

verderop gelegen huis de Vermolen hetzelfde nummer 70 hebben gehad. De nieuwe eigenaars zullen het complex uit speculatieve overwegingen verworven hebben, want op 8 januari 1810 lieten ze al hun onroerende goederen veilen. Doch terwijl de andere goederen met de nrs. 69, en 71 - 75 van eigenaars verwisselden, bleef de oliemolen en het huis de Vermolen c.s. in bezit van het echtpaar Revius-Hallbrood. Doch niet voor lang, want op 14 september 1810 bereikte het echtpaar met de predikant Donckermann een overeenkomst, waarbij Donckermann de helft van de Vermolen voor 4000 guldens kon overnemen. Nog voordat het transport had plaatsgevonden, overleed de kinderloos gebleven winkelier Revius op 27 november 1810. Op 12 januari 1811 transporteerde zijn weduwe en erfgename Catharina Maria de helft in de Vermolen voor 4000 guldens aan de reeds genoemde ds. Hendrik Leonard Donckerman⁵⁶. Niet lang daarna kwam Donckerman door zijn huwelijk met Revius' weduwe op 2 juli 1812 in het bezit van de andere helft van de Vermolen c.s., en wel op een bijzonder voordelige wijze! Wordt vervolgd

J.H. Wigger

Noten

31. RAO, Huisarchief Vilsteren, inv.nrs. 122 en 131.
32. RAO, Rechterlijk Archief Landgericht Delden, inv.nr. 73 (procesdossier nr. 70)
RAO, Archief Drostambt Twente, inv.nr. 180.
33. RAO, Huisarchief Almelo, inv.nrs. 242, 2448 en 3595.
34. Genealogie Dull in Nederlands Patriciaat, (43e jrg) 1962, p. 71.
Genealogie Van Hambroick in Nederland's Adelsboek, 1994, p. 103.
35. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 4, p. 401 - 402 (d.d. 15 november 1727). Het transport van het erve en goed Wesselink vond twee weken later op 4 december 1727 plaats, p. 409 - 410 d.d. 4 december 1727.
36. M. Paskamp van Santen, De molen van Bels: twee en een halve eeuw geschiedenis (Mander, 1985) en Watermolens Frans en v.d. Ham en de papiermakerij in Mander (Mander, 1992).
J.H. Wigger, 'Het erve en goed Scholten, eertijds de Hof te Hezingen', in Jaarboekje 1995/96 Historische Kring Vasse, Mander en Hezingen, p. 5-22.
J.H. Wigger, 'Het lusthuisje Springendal te Hezingen', in Jaarboekje 1990/1991. Historische Kring Vasse, Mander en Hezingen, 4-27, en de daarin vermelde literatuur.
H. Voorn, De papiermolens in de provincie Gelderland, alsmede in Overijssel en Limburg (Haarlem, 1985), 631.
37. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 4 p. 353-353 (d.d. 27 maart 1726) en p. 372 (d.d. 6 september 1726). Beide hypotheeken werden op 16 mei 1733 afgelost.
38. RAO, Doop-, trouw- en begraaftboeken (D.T.B.), inv.nr. 459a (Lidmaten Tubbergen, 1699 - 1792), 'A[nn]o 1735 den 1 julii is ingekomen met attestatie van Apeldoorn Antoni van der Kogel'. Vermoedelijk was Antony's voorganger Johannes Leideboer geweest, die met zijn echtgenote Maria Kroon op 24 december 1728 met attestatie uit Vaassen naar Tubbergen kwam.
39. RAO, Archieven van de Marken in Overijssel, inv.nr. 353. Tussen 5 augustus 1723 en 28 mei 1733 vond geen markevergadering plaats.
RAO, Huisarchief Almelo, inv.nr. 2446.
40. H. Hagens, 'Molens, Mulders, Meesters', P 474-475

41. J.H. Wigger, "De Hof te Mander oftewel de Meijerhof" in: Jaarboekje 1985/1986 Historische Kring Vasse, Mander en Hezingen, p. 36-55.
42. Gemeentearchief Oldenzaal, Archief Oldenzaalse Oudheidkamer, inv.nr. 56 ['Boek van renten int Gerigte van Ootmarsum van de Heer Rigter Westerlo no. 21. Register der Reële en Personele middelen 1728 - 1732'].
43. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 5, p. 238 - 241 (d.d. 16 mei 1733). Deze hypotheek werd op 16 mei 1760 afgelost en doorgehaald.
44. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 2196 I (Volkstelling Twente, 1748).
45. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 7, fol 114 (d.d. 24 september 1760)
46. Wolter Dull jr. werd op 17 oktober 1742 als student in de academie van Lingen ingeschreven. vlg. Walter Tenfelde, Album Studiosorum Academiae Lingensis, 1698 - 1819. Lingen, (1964), p. 43. Esina Lucretia Meiling was geboren te Lingen op 15 maart 1736, vlg. Walter Tenfelde, Die Prediger der reformierten Gemeinde der Stadt Lingen (Ems) Lingen (1968), p. 81 - 82.
47. Hun testament werd op 16 maart 1762 ten overstaan van de richter van het landgericht Ootmarsum opgemaakt, zie RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nrs. 17, fol. 41 - 43, en 71, p. 147 en 181.
48. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 8, p. 46-47, d.d. 19 november 1766, en inv.nr. 71, p. 181 (50e penning), d.d. 15 januari 1767.
49. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nrs. 2689 (1764), 2691 (1765) en 2695 (1767).
50. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nrs. 5357 (Volkstelling 1795), en 5665 (Register op de hoornbeesten).
51. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nrs. 17, p. 78 - 79 (d.d. 13 december 1765) en inv.nr. 18, p. 92 - 98 (d.d. 23 februari 1796) en 14, p. 10 - 11 (d.d. 2 december 1807).
RAO, Archieven van de Gequalificeerden van het Recht van Successie, 1806 - 1811, inv.nr. 253.
RAO, D.T.B. (xeroxen), inv.nr. 113 (Register van aangegeven lijken van het landgericht Ootmarsum), p. 42.
52. Tenfelde, Die Prediger a.w., p. 81 en Album Academiae, a.w., p. 43.
53. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv. nr. 71 (50e penning), p. 235 (de koop was reeds op 24 juli 1772 beklonken en de aangifte was op 7 februari 1776) en p. 264. (De koop was reeds op 22 april 1775 beklonken doch de aangifte voor de 50e penning vond pas op 7 februari 1776 plaats).
A.J. Mensema en R.M. de Raat, Leenrepertorium van het huis Almelo (1380) 1390 - 1775 (1805), Zwolle 1993, p. 155.
54. RAO, D.T.B. (xeroxen), inv.nr. 113 (Register van aangegeven lijken van het landgericht Ootmarsum), p. 46. Oudheidkamer Twente te Enschede, Archief OHK, GOm Tb 2. Hierin bevindt zich de inventaris van de omvangrijke nalatenschap van Herman Meiling.
55. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 14, p. 130 - 132. De koop vond reeds op 20 februari 1809 plaats, doch de transport was op 8 november 1809.
RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 14, p. 142-144. De koop vond plaats op 24 februari 1809, doch de transport was op 14 november 1809.
56. RAO, RA Landgericht Ootmarsum, inv.nr. 14, p. 194 - 224. (De veiling vond plaats op 9 januari 1809 doch de transport was op 6 december 1809, en p. 307 - 308. (De koop vond op 14 september 1810 plaats, doch de transport was op 12 januari 1811).
Over ds. H.L. Donckerman, leze men Z.O. Broek Roelofs, 'Hendrik Leonard Donckermann (van 1797 tot 1832 predikant te Tubbergen)' in 't Inschrien, (9e jrg.) 1977, p. 33 -35 en 54 - 56.

Zwaleman

Wat doen 'we' met het losse hoes ?

Sinds eind jaren dertig, toen in ik Enschede kwam te werken en ik al gauw lid werd van de Oudheidkamer Twente, heb ik heel wat voetstappen achtergelaten in wat toen nog 'ons' Rijksmuseum was. Weliswaar 'Rijksmuseum Twenthe', geschreven met een deftige letter h, maar behalve van eerbiedwaardige (dure) produkten uit de wereld waarin ook het woordje Kunst met een hoofdletter werd geschreven, óók hoedster van voorbijgaand dagelijks leven. Als kind had ik eenmaal mogen rondkijken in het toen nog bewoonde laatste losse hoes van de Achterhoek, een kotterswoning op het erve Teeselink onder Rietmolen. De vage herinnering daaraan heb ik voor en in de oorlog een paar keer kunnen versterken bij vluchtige bezoeken aan de laatste Twentse boerderijtjes waarin mensen en vee nog huisden in die ene onverdeelde ruimte onder het grote dak, die in de vorige eeuw het prototype was van het boerenhuis aan deze kant van de IJssel. Daar leefde het boerengezin, in nauw contact met de nog weinig omvangrijke, maar wel veel meer dan nu, gevarieerde veestapel. De kip die zich op de ronde tafel in het 'boavenend' had gewaagd, kreeg van moeder de vrouw een klets met dezelfde 'schötteldook' waarmee zij ook de vaat en soms de snotneuzen van de kinderen reinigde. Het paard, de varkens en het rundvee zaten weliswaar opgesloten achter de pöste, maar hun geuren en hun warmte deelden zich ook mee aan de leefruimte van het voorhuis, waar ze met die van het open ('losse') vuur de koude seizoenen dragelijk hielpen maken.

Mijn eigen grootvader had in een vergelijkbaar huis gewoond, maar hoewel hij levendig kon vertellen over zijn jeugd in 'het land van aleer' heb ik hem nooit waardering kunnen ontfutselen voor het dagelijkse leven in zo'n oud boerenhuis. Het enige wat ik daarover uit zijn mond kon noteren was: "Ik heb er heel wat kou geleden".

Toch kon het niet missen, of mijn voetstappen in het museum leidden mij telkens weer naar de achterzijde, waar (op een veel te kleine ruimte) het grote losse hoes was herbouwd, dat eenmaal bij de kerk in De Lutte had gestaan. In 1837 heeft A.W. Palthe het afgebeeld in het midden van zijn vergezicht op het kerkdorp met aan de einder de torens van Gildehaus en van de Bentheimer burcht. Het schilderij wordt bewaard in Oldenzaals museum Het Palthe-Huis, maar dat wist ik pas veel later, toen ik in 1992 op zoek was naar illustraties voor 'Ach Lieve Tijd', Twente. Het staat op bladzijde 18 in dit verzamelwerk wat Dingeldein zegt in zijn geschiedbeschrijving uit 1937:

"het lag daar mooi op een kleine verhevenheid aan de oever van een smalle, heldere beek, die van de brede glooiende Bavelsch Esch komend, hier door lage, enigszins moerassige weiden stroomt. Opgaand houtgewas langs de beekoever beschutte het tegen de Westenwind; het vrij grote bos aan de andere zijde hield de Oostenwind verre". Tien jaar later werd dit opstel, aanzienlijk uitgebreid, herdrukt in een geschied- en bouwkundige gids voor bezoekers van het Twentse rijksmuseum. Daarin ook het verhaal over de aankoop en de herplaatsing op het plekje achter het kloosterachtige pand dat de schepping was van de eerste directeur (ere)doctor Jan Herman van Heek. Hij was ook de (ongenoemde) schenker die dit juweel van landelijke bouwkunst voor afbraak wist te redden en het (achteraf, als hij het had kunnen meemaken, zeker tot zijn verdriet) aan het Rijk overgedroeg.

Het zal wel door mijn grootvader zijn gekomen, maar mijn vele voetstappen naar het herrezen losse hoes werden zelden door nostalgische gevoelens begeleid. Wèl door bewondering voor de vindingrijkheid waarmee ons voor- geslacht de nabije natuur wist te benutten om in permanente en dagelijkse behoeften te voorzien. Wat ik bij Cato Elderink en meester Heuvel had gelezen, werd hier aanschouwelijk gemaakt in een compleet herbouwd en ingericht boerenhuis uit een vrijwel voorbij verleden. Weliswaar was het twintig jaar lang gedegradeerd geweest tot boerenschuur naast een nieuw- gebouwde bedrijfswoning, maar zelfs het kleinste bouwkundige element werd ongeschonden aangetroffen toen de uiterst deskundige architect Jan Jans een legertje van werkloze bouwvakkers aanvoerde bij het zorgvuldig afbreken en herbouwen van het terecht 'Groot Bavel' geheten huis.

Het is - mits de onttakelde toestand waartoe de huidige museumleiding het veroordeelde, niet te lang duurt - een niet genoeg te waarderen en uiterst zeldzaam voorbeeld van Oosttwentse landelijke bouwkunst. De dringende vraag rijst dus: wat gebeurt er nu met dit kleinood? Er wordt gefluisterd dat het Rijk het (een vorm van gewetensgeld ?) wel in het nieuwe geïntegreerde museum van Enschede wil onderbrengen. Afgezien van het feit dat dit geen soelaas biedt voor de financiële problemen van het Van Deinse Instituut, die mede door het Rijk veroorzaakt zijn, lijkt het twijfelachtig of dat de juiste bestemming is voor zo'n landelijk object. Dan zou het weer midden in de stad terecht komen.

Er is een alternatief: Twente's enige openluchtmuseum kan (en wil graag) zich erover ontfermen. Ootmarsum is enthousiast voor het historische erfgoed van ons platteland. Het heeft er inzet, geld, een groeiende deskundigheid en ook nog eens de ruimte voor over. Een betere bestemming zou ik niet weten!

A. Buter

...uit het Elderinkshuis

FEESTELIJKE VERGADERING VAN VAN DEINSE-VRIJWILLIGERS

Thea Kroese, directeur van het Van Deinse Instituut, omschreef het als 'een feestelijke vergadering' in haar uitnodiging voor die donderdag 10 april in het museum Jannink. En inderdaad; het werd een feest met een grote opkomst, een glas en een hapje, een hoopvol praatje van voorzitter Jos Verbeeten en een wandeling langs de lente-tentoonstelling in het museum.

Roerend in het kopje koffie beluisterden de medewerkers het roerend en inspirerend betoog, waaruit bleek dat het bestuur alle aandacht en fantasie richt op de verbetering van de financiële positie. We zijn zei Verbeeten 'op strooptocht' langs de gemeenten. "Het kan niet zo zijn dat er gemeenten zijn die geen enkele bijdrage leveren. In onze rondgang langs alle gemeenten leggen we ons voorstel van één identieke bijdrage (15 cent per inwoner) op tafel". Bij de door de toenmalige minister d'Ancona opgelegde scheiding met het Rijksmuseum Twenthe, is de Oudheidkamer Twente er nogal armzalig vanaf gekomen.

Het bestuur blijkt bovendien diep na te denken over sponsor-mogelijkheden. Het zou al een aardige opsteker zijn als er één of meer sponsors zouden komen, die het instituut helpen verlossen van de zware hypotheek en aflossingslasten (f 20.000,- per jaar).

Thea Kroese roemde de motivatie van de vrijwilligers. Als het financiële gat in onze begroting (zo'n f 5.000,-) gedicht kan worden, kunnen we, zei ze hoopvol weer aan andere zaken gaan werken. Ze stelde regelmaat in bijeenkomsten in het vooruitzicht, waarin medewerkers kunnen vertellen waarmee ze bezig zijn. Zo staat er een lezing over munten op stapel en kun je denken aan lezingen, over bijvoorbeeld dialecten, over de kaartenverzameling, waarvan onlangs een inventarisatie werd voltooid, over de bibliotheek, over Twentse gedichten of over streekgerechten. Ook een plan voor een Nederlands-Twents woordenboek wordt uitgewerkt, evenals de verdere uitbouw van het knipselarchief.

Kerstkaartenactie

Voorzitter Jos Verbeeten van het Van Deinse Instituut heeft de medewerkers meegedeeld, dat een kerstkaartenactie in voorbereiding is. Dat is te danken aan een verzoek van uitgever Waanders om van het fotobezit van het Instituut te mogen profiteren voor een op stapel staande publicatie 'Enschede, hoe het was'. Als tegenprestatie mag het Instituut voor het drukken van kerstkaarten een keuze maken van 5 of 6 litho's die voor de Waanders-publicatie worden gebruikt.

Het Instituut hoopt met de verkoop van deze kaarten een bedrag van een halve ton (verspreid over twee jaar) bij elkaar te krijgen. De kaarten worden niet alleen aan de 'intimi' van het Instituut aangeboden, ook anderen, b.v. bedrijven en particulieren kunnen tegen een billijke vergoeding kaarten aanschaffen, waar ze eventueel hun logo op kunnen afdrucken.

A. Fortuin

TENTOONSTELLING 'ALLES OP Z'N TIJD'

Seizoensinvloeden op het dagelijks leven in Twente, omstreeks 1900 - een kijk op de collecties van de Oudheidkamer Twente

De zomer is in het land, het is een drukte van belang op de boerderij. Als het hooi droog is en goed en wel binnengehaald, is de rogge rijp. Terwijl iedereen die gemist kan worden op het land is om te helpen bij de oogst, past oma op de kleine. Intussen haalt zij de bonen af, die ingemaakt moeten worden en schenkt zij een glaasje voor de brulftenneuger, die langs komt om een trouwerij aan te kondigen. De jonge vogels zijn inmiddels uitgevlogen; de aandacht wordt nu gevestigd op de insecten. De imkers kunnen honing oogsten van de vruchtbomen en het koolzaad en moeten zorgen dat zij hun zwermen niet kwijtraken. Na de bruiloft worden de prachtig uitgedoste bruid en haar man door de fotograaf 'op de plaat' gezet.

Openingstijden

Zomerseizoen van 24 juni t/m 21 september

dinsdag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur

zaterdag en zondag 13.00-17.00 uur

Alle maandagen gesloten.

Haaksbergerstraat 147, Enschede. tel. 053 319093

EISMAPRIJS 1998

De Eisma prijs is ingesteld door de Vereniging voor Lokale en Regionale Geschiedenis in samenwerking met en bekostigd door Uitgeverij Eisma BV te Leeuwarden. De prijs bedraagt f 7500,- en is bestemd voor de beste wetenschappelijke publikatie in boekvorm op het terrein van de lokale en regionale geschiedenis, verschenen in 1996 of 1997. Ook door verschillende auteurs geschreven boeken komen in aanmerking. Het dient te gaan om oorspronkelijk werk, met dien verstande dat (ook ten dele) reeds gepubliceerd werk niet in aanmerking komt.

De jury bestaat uit prof.dr. J.M. van Winter (voorz), dr. L.A.M. Giebels (secr), dr. W. Bergsma, dr.ir. G.J. Bieleman, dr. A.J. Schuurman. De uitreiking van de prijs zal geschieden in samenwerking met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht en plaatsvinden in de herfst van 1998.

Auteurs, die in aanmerking wensen te komen dienen hun boek vóór 1 februari 1998 op te sturen naar **prof.dr. J.M. van Winter, Vakgroep Geschiedenis, Kromme Nieuwegracht 66, 3512 HL Utrecht.**

Voor nadere inlichtingen: tel. 030 2312059 of 071 5168338

EERSTE 'STICHTENDAG' TE DEVENTER OP 20 SEPTEMBER 1997**Nedersticht en Oversticht voor één dag herenigd.**

Op 20 september 1997 vindt de eerste 'Stichtendag' plaats in de Grote of Lebuïnuskerk in Deventer. 's Ochtends zal een drietal lezingen over de geschiedenis van het Sticht worden gehouden. Prof. C. Dekker, oud-rijksarchivaris in Utrecht, zal ingaan op de rol van de bisschop in het Nedersticht, terwijl mr. E.D. Eijken, oud-rijksarchivaris in Overijssel, die rol in het Oversticht zal belichten. De gemeente-archivaris van Deventer, drs. E.T. van Hoogstraten-Suir, zal haar licht laten schijnen over Deventer als bisschopsstad. Tijdens de lunchpauze wordt een informatie-markt gehouden met stands van de provinciale en regionale organisaties in de betrokken provincies. 's Middags zullen excursies plaatsvinden naar verschillende historische locaties onder deskundige leiding van leden van de vereniging 'Oud Deventer'.

Deze Stichtendag is een initiatief van de vereniging 'Oud Utrecht', de vereniging 'Stad en Lande' in Groningen en de Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis. Inschrijving en verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de VORG, Postbus 1227, 8001 BE Zwolle, en bij F.D. Zeiler, tel. 038 3323067

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-2428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTE STRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studieboeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedestraat 19
Telefoon 074 - 2910267 Telefax 074 - 2913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 0546 - 812235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 4892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 4325210

bB

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 0543 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde bandboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*